

zresztą z dawna przez mieszczaństwo Augsburga, wrócił do Szwajcarii — w ramiona śmierci. Trzeba jednak podkreślić, że związki Hätzera z Legnicą rzucają ważne światło na tamtejsze środowisko reformacyjne. Nieobojętne są też dla dziejów późniejszego okresu reformacji na Śląsku, a w pewnym stopniu i na innych ziemiach polskich, jego tezy antytrynitarskie⁷.

Ewa Maleczyńska

V. Klemm, BAUERNBEWEGUNGEN DES 16. JAHRHUNDERTS IM MARKGRAFTUM OBERLAUSITZ (Létopis Instituta za Serbski Ludospyt, Rjad B, Históriski Létopis, zwjzsk III, 1, 1958, s. 26—62).

Zagadnienie walki klasowej chłopów w Górnych Łużycach w XVI w. należy do stosunkowo dokładnie opracowanych problemów dziejów wsi górnołużyckiej okresu późnego feudalizmu i cieszy się wciąż nie słabnącym zainteresowaniem historyków. W burżuazyjnej historiografii niemieckiej i serbołużyckiej sporo miejsca poświęcali mu w swoich pracach dotyczących przeszłości wsi górnołużyckiej badacze tej miary, co H. Knothe¹ i R. Jecht², nie licząc pomniejszych³. Cenne, bo oparte na nowych, dotąd nie znanych materiałach archiwalnych oraz na nowych założeniach metodologicznych, uwagi wnoszą niemieccy historycy marksiści, W. Boelcke⁴ i E. Palm⁵, a przede wszystkim ostatnio V. Klemm w recenzowanej pracy.

V. Klemm wyróżnia w ruchach chłopskich w Górnych Łużycach w XVI w. następujące okresy natężenia: 1. lata wojny chłopskiej w Niemczech; 2. lata 1539—1540; 3. lata sześćdziesiąte; 4. lata dziewięćdziesiąte. Charakterystyczne jest, że pokrywają się one mniej więcej z chronologią wystąpień chłopskich w Czechach i na Śląsku. Na Śląsku np. szczytowe lata walki klasowej chłopów w ciągu XVI w. przypadają na okres wojny chłopskiej w Niemczech, lata czterdzieste, sześćdziesiąte i przełom lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych. Nasilenie walk chłopskich w Górnych Łużycach jest więc odbiciem szerszego procesu przebiegającego na znacznie większym terenie niż ten mały kraj.

W swoich rozważaniach Autor nie ogranicza się do omówienia ruchów chłopskich w jednej tylko kategorii dóbr feudalnych, ale traktuje o nich zarówno w majątkach szlacheckich, jak i duchownych, oraz świeckich, starając się przy każdym wystąpieniu wskazać na jego bezpośrednie i pośrednie przyczyny. Wydaje się jednak, że

⁷ J. F. G. Goeters, op. cit., s. 145—146.

¹ Por. przede wszystkim H. Knothe, *Die Stellung der Gutsuntertanen in der Oberlausitz zu ihren Gutsherrschaften von den ältesten Zeiten bis zur Ablösung der Zinsen und Dienste* (Neues Lausitzisches Magazin — skrót: NLM — 1885, s. 244 i n.); tenże, *Geschichte der Herrschaft Hoyerswerda* (Archiv für Sächsische Geschichte, t. X, 1872, s. 274).

² Por. np. R. Jecht, *Urkundliche Nachrichten über G. Emmerich* (NLM, 1892, s. 120).

³ Por. np. W. P. Fuchs, *Akten zur Geschichte des Bauernkrieges in Mitteldeutschland*, Jena [1942], s. 900 i n.; G. Korschelt, *Geschichte von Oderwitz* (NLM, 1867, s. 347 i n.); J. C. Peschel, *Geschichte von Kemnitz, Zittau 1861*, s. 100 i n.; F. G. Richter, *Geschichte der Herrschaft Pulsnitz*, Pulsnitz 1804, *passim*, itd.

⁴ W. Boelcke, *Zur Lage der Oberlausitzer Bauern vom ausgehenden 16. bis zum ausgehenden 18. Jahrhundert* (Létopis Instituta za Serbski Ludospyt, Rjad B, zwjzsk I, 2, 1955, s. 71—72); tenże, *Bauer und Gutsherr in der Oberlausitz*, Bautzen 1957, s. 81—82.

⁵ E. Palm, *Beiträge zur Geschichte des Klassenkampfes des Oberlausitzer Landvolks zur Zeit des Spätfeudalismus* (Létopis..., Rjad B, zwjzsk I, 1, 1953, s. 43—44).

kładąc główny nacisk na opis ruchów stanowczo zbyt mało miejsca poświęca wyjaśnieniu przyczyn walki klasowej chłopów w poszczególnych majątkach. Charakteryzuje je przeważnie w jednym lub kilku ogólnikowych zdaniach, nie wdając się w dokładniejszą i głębszą ich analizę. Kilkakrotnie np. zaznacza, że przyczyną wystąpienia chłopów było narzucanie im przez feudałów *volle landübliche Dienste*, ale nie podaje, co w XVI w. w konkretnym wypadku należało pod tym rozumieć. Stwierdza po prostu, że nie wiadomo (s. 45 i 59). Skądinąd jednak wiemy, że rozumiano pod nimi 2—3 dni pańszczyzny sprzężanej w tygodniu⁶. Należy też zaznaczyć, że Autor mówi przede wszystkim o podłożu ekonomicznym walki klasowej górnołużyckiego chłopstwa, a często zapomina o tak ważnym czynniku pchającym ludność do wystąpień przeciwko dworowi, jak radykalna ideologia religijna, zwłaszcza anabaptyjska. Wspomina wprawdzie kilkakrotnie o prowadzeniu propagandy anabaptyjskiej w Górnych Łużycach, szczególnie w latach trzydziestych i czterdziestych XVI w., ale przytacza tylko fakty o działalności kaznodziejów w miastach i nie wiąże tego zjawiska bezpośrednio z nastrojami nurtującymi wieś górnołużycką. Czynnika religijnego, a w pierwszym rzędzie radykalnej ideologii chłopskiej nie można nie doceniać, ustalając przyczyny walki klasowej chłopów, szczególnie jeśli chodzi o wystąpienia chłopskie w pierwszej połowie XVI w. W związku z tym nasuwa się również pytanie, czy wzniesienie fali powstańczej na wsi górnołużyckiej w latach sześćdziesiątych i dziewięćdziesiątych XVI w. nie wiązało się z wtórną falą anabaptyzmu, jak to np. było w tym samym mniej więcej czasie na Śląsku⁷.

W artykule V. Klemma uderza również nie dość precyzyjne określenie form walki klasowej chłopów. Szczególnie mocno daje się to odczuć, gdy Autor mówi o „oporze częściowym” (*Teilwiderstand*), a nie precyzuje dokładniej, co pod tym pojęciem rozumie. Z kontekstu tylko można się domyślić, że chodzi mu w tym wypadku jedynie o strajk feudalny, polegający na odmowie części lub części ciężarów na rzecz dworu, oraz o walkę na forum sądowym. Autor zresztą ogranicza się prawie wyłącznie do omówienia „częściowego oporu” i zbrojnych powstań. O innych formach oporu chłopskiego w jego artykule znajdujemy niewiele wzmianek. Odnoszą się one przede wszystkim do zbiegostwa, a ściślej rzecz biorąc — do ustaw przeciwko zbiegostwu czeladzi folwarcznej i poddanych. Poza jednym wyjątkiem Autor nie podaje bowiem żadnych konkretnych przykładów zbiegostwa. Wynika to zapewne z faktu, że w ciągu XVI w. zbiegostwo nie odgrywało tak poważnej roli, jak w okresie następnym, zwłaszcza po wojnie trzydziestoletniej. Niemniej i w tym wypadku można było przytoczyć więcej wypadków mówiących o zbiegostwie konkretnych chłopów. Nie wspomina wreszcie ani słowem o innych formach walki klasowej chłopów, jak sabotowanie rozporządzeń dworskich, niedbała praca na pańskim itp.

Artykuł V. Klemma oparty jest na solidnie zebranych materiałach archiwalnych, przechowywanych w archiwach górnołużyckich, a przede wszystkim w Budziszynie, Zgorzelcu i Żytawie. Nie uwzględnia natomiast zupełnie źródeł znajdujących

⁶ Boelcke, *Zur Lage...*, s. 74; J. Solta, *K stawiznam klōštrského knjejtwa Martjnejje Hwězdy wot 16. stolěca do zběhnjenja robočanstwa* (Létopis..., Rjad B, zwjazk II, 1, 1956, s. 110).

⁷ Por. np. list dr. Jockela do biskupa wiedeńskiego, Kłodzko 8 II 1561 r. Archiwum Archidiecezjalne w Pradze, Corresp. Antonii archiepiscopi, fasc. III, mówiący o ruchach chłopskich w hrabstwie kłodzkim związanych z ruchem anabaptyjskim. O działalności kaznodziejów chłopskich i związanych z nimi buntach chłopskich w księstwach świdnicko-jaworskim i legnickim w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych por. krótkie omówienie u G. Groona, *Die landständische Verfassung von Schweidnitz—Jauer* (CDS, t. XXVII, Breslau 1912, s. 59—61).

cych się w archiwach polskich i czeskosłowackich, które niejednokrotnie wnoszą bardzo wiele do omawianego zagadnienia. I tak np. w Głównym Archiwum Państwowym w Pradze przechowywane są bogate archiwalia pozwalające bardzo dokładnie przedstawić przyczyny i przebieg rebelii chłopskich w dobrach jednego z największych feudalów górnołużyckich, klasztoru w Marienstern⁸. Wiele materiału uzupełniającego znaleźć można w Wojewódzkim Archiwum Państwowym we Wrocławiu. Pozwalają one np. stwierdzić, że około 1551 r. w Górnych Łużycach również obserwować można wznesienie fali powstańczej⁹, przy czym na czoło wysuwa się walka między chłopami a dworem w Ruppertsdorf¹⁰. Najwięcej danych przynoszą one jednak do wystąpień chłopskich w latach dziewięćdziesiątych XVI w. Na ich podstawie można wysunąć tezę, że walka klasowa chłopów górnołużyckich nie ograniczyła się w tym czasie tylko do „państw“ Kemnitz i Pulsnitz, lecz objęła jeszcze więcej majątków feudalnych; niezadowolenie bowiem objęło wówczas całą wieś górnołużycką¹¹. To wznesienie fali powstańczej przeciągnęło się do pierwszych lat XVII w.¹² Wszystkie te wystąpienia chłopskie znajdowały szeroki oddźwięk wśród szlachty, budząc jej niepokój. Charakterystyczne jest np., że pamięć o rebelii w Schönbrunn przetrwała bardzo długo i jeszcze w drugiej połowie XVII w. przy okazji nowych zamieszek w tym majątku szlachta i władze górnołużyckie powołują się na nią¹³.

Wydaje się, że byłoby ze wszech miar pożądane dołączenie do artykułu V. Klemma mapki ruchów chłopskich w Górnych Łużycach w XVI w. Pozwoliłoby to czytelnikowi łatwiej zorientować się w ich geografii, poznać tereny o szczególnym nasileniu walki klasowej na wsi itp. Wskazane też byłoby podanie obok nazw miejscowych niemieckich także serbołużyckich, a przy wsiach położonych obecnie na terenie Polski — również polskich.

Powyższe uwagi krytyczne nie umniejszają w niczym dużej wartości badawczej artykułu V. Klemma, wnoszącego bardzo wiele nowego do zagadnienia antyfeudalnych wystąpień chłopów w Górnych Łużycach w okresie późnego feudalizmu.

Józef Leszczyński

F. M a k s a y, GUTSWIRTSCHAFT UND BAUERNLEGEN IN UNGARN IM 16. JAHRHUNDERT (Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, 1958, z. 1, s. 37—62).

Do toczącej się od dawna dyskusji na temat przyczyn i charakteru rozwoju gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej w krajach położonych na wschód od Łaby włączają się ciągle historycy różnych krajów. Obok historyków polskich, niemieckich,

⁸ Por. recenzję J. Leszczyńskiego „Létopisu...“, Rjad B, zwjzsk II, 1—2, 1956—1957 (Sobótka, 1958, nr 4, s. 656, przypis nr 7).

⁹ 6 miast górnołużyckich do Ferdynanda I, bez daty [1951 r.], WAP Wr., Archiwum miasta Zgorzelca, rkps nr 11 453, nie paginowany.

¹⁰ Sonderliche Sachen vom herrn Landvoite geregt und von Lande und Steten beratschlaget..., *ibid.*, rkps nr 5465, fol. 151.

¹¹ Por. np. *Der Stendc gravamina*, Praga 11 III 1597 r., *ibid.*, rkps nr 5939, nie paginowany, oraz *Landtags-Antwort*, 12 II 1594 r., *ibid.*, rkps nr 5090, nie paginowany, oraz *Landtags-Diarium* 8 II 1594 r., *ibid.*, rkps nr 9432, fol. 10.

¹² Por. *Landtags-Antwort* 7 IV 1598 r., 18 VII 1599 r., 9 III 1600 r., 16 III 1602 r., 20 III 1603 r., *ibid.*, rkps nr 6717, fol. 110, 159, 189, 262 i 322.

¹³ Por. J. Leszczyński, *Maćizny k stawiznam burskich zběžkow w Hornjej Łużicy w druhej poloicy XVII. stoléca* (Létopis..., Rjad B, zwjzsk III, 1, 1958, s. 110).